

ԱՆՆԱ ԱՐԵՎԵՍՅԱՆ

Արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

ԵՎՍ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍՅՈՒՆԵՑՈՒ ԱՆՁԻ ՆԱՐՅԻ ՇՈՒՐՋ

Անցյալ դարի 70-ական թթ. սկզբից հայ երաժշտական միջնադարագիտության մեջ ծայր է առել մի տեսակետ կամ ավելի ճիշտ՝ վարկած, որի համաձայն եղել են Ստեփանոս Սյունեցի անունով երկու անձեր՝ Ստեփանոս Սյունեցի Ա, իբրև թե V դ. ապրած, և Ստեփանոս Սյունեցի Բ, VIII դ. բոլորին հայտնի փիլիսոփա, թարգմանիչ, քերական, շարականագիր և երաժշտության տեսաբան: Վարկածի հեղինակն էր վաստակաշատ երաժշտագետ Նիկողոս Թահմիզյանը, որն այդ հարցին նվիրված ծավալուն հոդված հրապարակեց¹, հետագա իր բոլոր աշխատություններում², Հայկական Սովետական Հանրագիտարանում³ և այլուր⁴ և տարածելով այդ վարկածը:

Սակայն ի մոտո ծանոթանալով և ուսումնասիրելով վերոնշյալ հարցը, մենք հանգել ենք այլ տեսակետի, որը հայագիտության մեջ թեև նոր չէ, բայց, կարծես, մոռացության էր մատնված: Ուստի անհրաժեշտություն ծագեց ներկայացնելու Ստեփանոս Սյունեցու՝ հայ հոգևոր երգարվեստի ու նրա տեսության մեջ կարևոր ներդրումն ու վաստակը՝ ներառելով ինչպես հիմ, արդեն արտահայտված կարծիքներ, այնպես էլ՝ լրացուցիչ նոր տվյալներ:

Մեր բոլոր միջնադարյան մատենագիրներն ու պատմիչները գրեթե միակարծիք են Ստեփանոս Սյունեցուն՝ իբրև երաժշտի վերաբերող իրենց հաղորդած տեղեկությունների մեջ: Այսպես, եթե հետևենք ժամանակագրական կարգին, ապա Ստեփանոս Սյունեցու մասին վկայող ամենավաղ կարևոր տեղեկությունները առկա են հենց իր իսկ վարքում, որն, ինչպես հայտնի է, ունեցել է երեք խմբագրություն և ի մի բերվել Մխիթար Այրիվանեցու ձեռքով: Ահա թե ինչ ձևով են այդ տեղեկությունները հասել մեզ. «... արար եւ շարականս ասագ օրհնութիւններն զԷ. ձայնին եւ վառին մնաց, որ տէր Ներսէս ասաց ի նոյն ոճ բանիցն»⁵:

Տարբեր մատենագրական աղբյուրների հաղորդած տեղեկություններից առանձնաձևում է Ստեփանոս Օրբելյանի հաղորդածը. «Բաժանեաց եւ զուրն ձայնս եւ կարգեաց, շարեաց զՅարութեան օրհնութիւնս, երգեաց եւ կցուրդս քաղցրահամս, յարմարեաց եւ ստո-

¹ Տե՛ս Ն. Թահմիզյան, Սյունեցի երկու համանուն երաժիշտները և Հայաստանի Ավագ Օրհնությունները, «Էջմիածին», 1973, թիվ 2, էջ 29-43:

² Н. К. Тагмизян, Теория музыки в древней Армении, Ереван, 1977, сс. 50, 52, 81-87, 95, 105, 141, 142, 165-167; его же, Шарахан, Из армянской поэзии V-XV вв., Ереван, 1990, сс. 6, 42-46, 205-206; см. также С. Золян, О поэтике шараханов (заметки переводчика), там же, с. 174.

³ Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, հ. 11, Երևան, 1985, էջ 137-138:

⁴ Ն. Թահմիզյան, Ոսկեփորիկ, Ե., 1980, նույնի, Ոսկեփորիկ, Լուսինյան, 1995:

⁵ Գ. Յովսեփյան, Մխիթար Այրիվանեցի, Երուսաղեմ, 1931, էջ 20:

դոգմն Յիմանց յոյժ խորհրդաւոր, եւ զպահոցն, որ զաղումացն երգի»⁶: Ուշագրաւ է նաև միջնադարյան «ձայնից» մեկնություններից մեկի խորագիրը. «Բարսղի Կեսարեցուն ասացեալ յաղագս ձայնից, զոր թարգմանեալ է Ստեփաննոսի Սիմեաց եպիսկոպոսի, զի նա եղև երածիշտ հմուտ ամենայն ձայնից եւ բաժանեաց զձայնն ի մասունս եւ եղ զյարուկայք ի վերայ ձայնին»⁷:

Ըստ վերը բերված մատենագրական աղբյուրների՝ ակնհայտ է դառնում Ստեփանոս Սյունեցու հսկայական դերը, որի հետ է կապված Ութձայն համակարգի բարեկարգումը («բաժանեաց եւ զուրթն ձայնս...»), եկեղեցական տոների մվիրված 8-9 երգերից բաղկացած բյուզանդական կանոնի ժանրի ներմուծումը («...կարգեաց շարեաց զՅարութեան օրհնութիւնս...»), ինչպես նաև խազային նշանների մալխնական կիրառության գործընթացը («... եւ եղ զյարուկայք ի վերայ ձայնին...»):

Կանոնի ժանրի ներմուծման մախնական փուլը կապված է Ստ. Սյունեցու կողմից Հարության Ավագ օրհնությունների՝ ութ ձայնեղանակներով երգվող ութ մեծ շարքերի ստեղծման հետ, որոնք երգվում են Նոր կիրակիից մինչև Հոգեգալուստ՝ հաջորդաբար օրը մեկական կարգ⁸: Տվյալ երգաշարքերը որոշ էական հատկություններով սկզբունքորեն տարբերվում են ոչ միայն պարզագույն արխաիկ կցուղիներից, այլև ընդհանրապես շարականների ճնշող մեծամասնությունից: Բյուզանդական պաշտոնեղծության մեջ դրանց համապատասխանում են janastashmevna կոչվող օրհներգերը, որ մույնպես ստեղծվել են VII-VIII դարերում):

Հարության Ավագ օրհնությունները կազմող ութ շարքերից յուրաքանչյուրը բաղկացած է Հին Կտակարանի 10 մարգարեական օրհնությունների հիման վրա կաղապարված մասերից: Օրհնություններ, որ հնուց ի վեր Հայ Եկեղեցին ներմուծել էր ժամերգության մեջ: Մարգարեական օրհնությունները ժամանակին կցվել են սաղմոսականոններին և ունեցել վառ արտահայտված երգային զարդոյություն մեղեդային մկարագիր, սակայն հետագայում չեն պահպանվել ժամասացության մեջ:

1. Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառօք է փառաւորեալ (Ելից 15)
2. Նայեցարուք, երկինք, եւ խոսեցայց, եւ լուիցէ երկիր զպատգամս բերանոյ իմոյ (Բ Օր. ԼԲ 121)
3. Ջի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ Իմնէ (Բ Օր. ԼԲ 22-28)
4. Ծաներո՛ւք եւ տեսեք, զի Ես եմ, եւ ոչ գոյ Աստուած բաց յիմէն (Բ Օր. ԼԲ 39-43)
5. Հաստատեցաւ սիրտ իմ ի Տէր, եւ բարձրացաւ եղջիր իմ Աստուած Փրկիչ իմ (Ա Թագ. Գ 1-10)
6. Ի զիշերաց կամխէ հոգի իմ առաւօտ առնել առ Քեզ, Աստուած (Ես. ԻԶ 9)
7. Եւ ասացի ի վերանալ յիմէն ատուք իմոց, թէ գնացից ես ի դրունս դժոխոց (Ես. ԼԸ 10-14)
8. Օրհնեցէ՛ք զԱստուած յօրհնութիւն մոր, զի իշխանութիւն Նորա ի բարձունս փառա-

⁶ Սյունիանոս Օրբելեան, Պարմութիւն Լաւանգիւն Սիսական, Տիփլիս, 1910, էջ 138-139:

⁷ Տէր Մաշտոցի անվ. Մարմնադարան, ձեռ. 3276, էջ 86ա:

⁸ Այդ մասին ավելի մանրամասն փնէ Շարական, Կ. Ա, Երևան, 1997, Ա. Արեշադյան, Լ. Նախորյան, Առաջարկ, էջ XIII-XIX:

տրի (Ես. ԽԲ 10-13)

9. Ի հեզութեան իմում ես առ Տէր կարդայի, եւ լուսւ Աստուած յանդնոյ դժոխսց աղա-
ղակի իմում (Յովն. Բ, ԻԹ)

10. Տէ՛ր, զլուր Քո լուսայ եւ երկեայ. Տէ՛ր, հայեցայ ի գործս Քո եւ զարհուրեցայ (Ամբ. ԳՁ):
Իմչպես տեսնում եմք, սրանք 10-ական մասերից բաղկացած 8 խոշոր շարքեր են, որ
նախատեսված են 8 եղանակներով երգելու համար: Բնորոշ է այստեղ «խիստ ոճի» Ութ-
ձայնի հետևելու սկզբունքը (չորս բուն և չորս կողմ եղանակ՝ առանց դարձվածքների և
ստեղծների), ինչը հաղորդում է մրան յուրահատուկ փոքրածավալ առանձին հավաքա-
ծուի մշակակություն (համեմատելի հունական «Ὀκτώχορ» երգչական գրքի հետ), որտեղ
փաստորեն հաստատվում է Ութձայնի գաղափարը: Սրա հիման վրա բյուրեղացավ Ծա-
րակնոցի կանոնի հայկական տարատեսակը, որն ընդգրկում է 8-9 երգ⁹:

Ավագ օրհնություններում ակնհայտ է մաս պոետիկայի ոլորտում արխանի կցորդների
համեմատությամբ տեղի ունեցած առաջընթացը: Այստեղ արդեն խոսք էլիս քրիստոնեա-
կան կրոնի գլխավոր դավանաբանական դրույթների թեզիսային, հանրամատչելի շարա-
դրանքի մասին. շարականագիրը ցուցաբերում է բարձր մակարդակի համապարփակ,
ասոցիատիվ աստվածաբանական մտածողություն, ամբողջ սրբազան պատմությունը հա-
մակարգելու, ի մի բերելու ձգտում: Վերջինս այստեղ ներկայացված է իբրև խորհրդանշա-
կան փոխադարձ կապերով ու զուգահեռներով հագեցված ինքնամփոփ, կայուն ամբողջու-
թյուն:

Ստեփանոս Սյունեցուց հետո ասոցիատիվ բանաստեղծական ոճը լայն ու բազմակող-
մանի զարգացում է ստանում հետագա դարերի հեղինակների մոտ՝ իր գագաթնակետին
հասնելով XII-XIII դդ. շարականագիրների ստեղծագործություններում¹⁰:

Իսկ ի՞նչ աղբյուրների վրա է հիմնվել Նիկ. Թահմիզյանը երկու համաձայն երաժիշտ-
ների վարկածն առաջ քաշելիս: Նախևառաջ՝ Կիրակոս Գանձակեցու Պատմության մեջ
առկա հիշատակությունների վրա, որտեղ Ստեփանոս Սյունեցու անունը հանդիպում է
երիցս, այսպես.

ա) «Որոց վարդապետք և ուսուցիչք՝ Մուրբն Սահակ և Մեսրոպ, և գլխաւորք յաշակեր-
տացն՝ Մուրբն Յովսէփ, և Յովհան, և Ղեւոնդ, և Սահակ, և Մովսէս Քերթողահայր, և
Մամբրէ Վերծանող, մորում եղբայր, Եզնակ և Կորիւն, Մուրբն Եղիշէ, Դաւիթ փիլիսո-
փայ և Յովհաննէս, տէր Աբրահամ, Արծամ, Մուշէ, Արծամ, Խոսրով, Ղազար, և յետոյ
Ստեփաննոս Սիւնեաց եպիսկոպոս...» (Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, աշխ.
Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 28):

բ) «Եւ յետոյ մեծն Ստեփաննոս Սիւնեաց եպիսկոպոս, բազում մեկնութիւնս գրոց սրբոց
երոջո՝ աւետարանացն համառօտ, և Յորայ, և Դանիէլի, և Եզեկիէլի, և զպատասխանիս
թղթոյն Գերմանոսի պատրիարքի Կոստանդնուպօլսի (նույն տեղում, էջ 29):

գ) «Յայսմ ժամանակի և թուականիս հայոց ՄԻԲ էր Ստեփանոս դրամ երեց, որ բանի-
բուն ճանաչիր, եհաս ի կատարումն ամենայն իմաստասիրական և գրամարտիկոս արուես-

⁹ Նույն փնդում, էջ XIX, փն՝ ծանոթագրությունը: Տե՛ս նաև A. S. Arevšatyan, Deux textes arméniens attribués
à Basile de Césarée sur l'Interprétation des modes musicaux, "Revue des Etudes Arméniennes", 26, 1996-1997:

¹⁰ Տե՛ս Շարական, Առաջաբան, էջ XIX:

տից՝ համդերձ հոգևորական առաքինություններ: Էին և վարդապետք աշխարհիս Հայոց ընտրեալք և լուսաւորք՝ տէր Եփրեմ և Անատոս և Խաչիկ և Դաւիթ Հոռմայրեցի, և մեծն իմաստասէրն Ստեփանոս Սիւնեցի, աշակերտ Մովսիսի, զոր ի վերագոյնն յիշատակեցաւ, որ թարգմանիչ եղև ի յունականէն ի հայ լեզու, և ի վերայ թարգմանութեանն արար և երգս հոգևորս քաղցր եղանակաւ՝ շարականս և կցորդս և այլ երգս արար և մեկնութիւն համառոտ՝ անտարանացն, և քերականին, և Յոբայ, և «Տէր, եթէ շրթանցն գիշերոյ» (նույն տեղում, էջ 72):

Անգեմ աչքով էլ կարելի է նկատել, որ առաջին իսկ պարբերության մեջ, ուր բերված է Ստեփանոս Սյունեցու անունը, ինչ-որ անհամաձայնություն և հակասություն կա:

Հետագա խառնաշփոթի պատճառը, մեր կարծիքով, «... և յետոյ Ստեփանոս Սյունեցի եպիսկոպոս» արտահայտությունն է, որը հետևում է Սուրբ Սահակի և Մեսրոպի աշակերտների փայլուն փառանքի թվարկումից հետո: Գուցե պատմիչը այդպիսով ցանկացել է ընդգծել իր վերաբերմունքն ու գնահատականը Ստեփանոս Սյունեցու համդերձ, մատնանշել նրան որպես ոսկեդարյան մշակութային ավանդույթների ամփոփական և արժանի հետևորդ, հելլենական դպրության կրող և հանրագիտակ մտավորականի տիպար, որի գրչի արգասիքն էին Ավետարանի համառոտ մեկնությունը, ինչպես նաև Հոբի, Դամիելի և Եզեկիելի գրքերի մեկնությունները, Գերմանոս պատրիարքի թղթի պատասխանը, Նեմեսիոսի և Գրիգոր Նյուսացու հայտնի երկասիրությունների թարգմանությունները և Մեկնություն քերականին ձեռնարկը¹¹: Հենց այդ «և յետոյ Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոս...» արտահայտությունը հիմք է ծառայել Ստ. Սյունեցի Ա-ի վարկածը առաջ քաշելու համար, ինչը բացահայտ հակասություն է պատմական իրողության հետ:

Մյուս աղբյուրը՝ հայ միջնադարյան մատենագրության մեջ հայտնի շարականագիրների ցուցակներն են, որոնցից հնագույնն է Վանական վարդապետի «Հարցմունք և պատասխանիք» ձեռնարկում զետեղված ցուցակը¹²:

Հայ միջնադարյան մատենագրության մեջ հայտնի են տարբեր հեղինակների կողմից ստեղծված շարականագիրների մի շարք ցուցակներ¹³, որոնցից հնագույնն է Վանական վարդապետի «Հարցմունք և պատասխանիք» ձեռնարկում զետեղված ցուցակը¹⁴:

¹¹ Տե՛ս Աս. Մնացականյան, Սրբիականոս Սյունեցու նորահայր փառքը, «ԲՄ», 1973, N 11, էջ 275-290: Երջանկահիշարակ հմուր բանասերի այս ուղագրով հոդվածը չափազանց շահեկան փյվյակներ է պարունակում Սր. Սյունեցու անձի և սրբեղծագործության ոլորտների ճշգրտման առումով: Հոդվածը հիմնված է ՄՄ, N 3503 հայրենի Գանձարանի ընձեռած փյվյակների վրա, որոնք, սակայն, վրիպել են այլ ուսումնասիրողների ուշադրությունից: Տվյալ Գանձարանն ուղագրով է մեր վաղ միջնադարի մի շարք երևելի շարականագիրների գրչին պատկանող և ձևագրում զերեղված փաղերով և մեղեդիներով: Դրանք են՝ Սահակ Պարթև - «Անպարագրելին երկնի և երկիրի», Մովսէս Խորենացի - Ի Սիւնեաց եպիսկոպոսէ ի Ս. Խաչն «Սկիզբն անըսկզբան սկզբնառորեպ խորհրդոց սկիզբն», Սր. Սիւնեցի եպիսկոպոսի փաղս Խաչին. «Սրբոյ Խաչին զարութիւն վաղագոյն րեսնայ»: Դրանով ասպացուցվում է փաստորեն փաղային ժանրի Գրիգոր Նարեկացուն նախորդող զարգացման շրջանի առկայությունը հայ ազգային հոգևոր երգարվեստում:

¹² Տե՛ս նաև նույն հարցին նվիրված ուղագրով և հանգամանալից հետևյալ հոդվածը. Լ. Գ. Մարգարյան, Կարենցյալ Սրբիականոս Սյունեցի՝ շարականագիր, «ԼՀԳ», 1993, N 1, էջ 120-129:

¹³ Տե՛ս Վ. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, հ. Ա, Երևան, 1959, էջ LXI-LXXIV:

¹⁴ Մայր ցուցակ հայերէն ձևագրաց Ս. Յակոբեանց վանքի, հ. Դ, աշխ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսա-

Նմանատիպ ցուցակների հեղինակներ են Սարգիս Երեցը, Գրիգոր Տաթևացին, Ամանու-
նը¹⁵: Ծարակամագիրներին մվիրված չափածո երկեր են ստեղծել Առաքել Սյունեցին,
Ստեփանոս Զիզ Զուղայեցին, Հակոբ Սսեցին¹⁶: Ուշադիր հետևենք մշակված հեղինակների
հաղորդած տեղեկություններին: Դրանց ճնշող մեծամասնությունը Ավագ օրհնություննե-
րի հորինումը ընծայում է Ստեփանոս Սյունեցուն: Այն հանգամանքը, որ մյուսը մկատի
ունեն VII-VIII դդ. ապրած մատենագիր եպիսկոպոսին, հետևում է մահ հեղինակների որ-
դեգրած ժամանակագրական կարգից, որի համաձայն հիշատակվում են հայ հոգևոր եր-
գարվեստի երախտավորները՝ սկսած Մաշտոցից և Սահակից մինչև Կիրակոս Երզնկացի:
Մեջբերենք խմբոր առարկա հեղինակին վերաբերող մասերը միայն.

Վանական վարդապետ. «ԶՅարութեան Արհնութեանն է՝ ձայնն՝ Ստեփաննոս Սիւնե-
ցին, եւ զՎառն Ներսէս Կաթողիկոս»¹⁷:

Սարգիս Երեց. «ԶՅարութեան արհնութեններն զեալթն ձայնին, . զՍրբութիւն սրբոցն
Ստեփաննոս Սիւնեցին ասաց»¹⁸:

Գրիգոր Տաթևացի. «Ձաւագ օրհնութիւնք զէ՝ ձայնին Ստեփանոս Սիւնեցին»¹⁹:

Առաքել Սյունեցի. «Յաղթող բանիւ երանելին՝ Տեր Ստեփանոսն Սիւնեցին»²⁰:

Ստեփանոս Զիզ Զուղայեցի. «Եւ զօրհնութիւնս որ մեծ կոչին՝ Սուրբ Ստեփանոսն Սիւ-
նեցին»²¹:

Յակոբ Սսեցի. «Էրեց Յոհանն (Հովհ. Վանական) այսպէս իմայ՝

Աւագ օրհնութեններն որ կայ,

Ձայն եօթն Սիւնեաց Ստեփանոսաց,

Սուղ թէ մընաց մըշան չըկայ»²²:

Ամանուն խմբագրություն, ԺԸ-ԺԹ դդ. «Ստեփաննոս Սիւնեցի առաջինն, որ յաշակեր-
տաց անտի Սրբոց Թարգմանչաց, զեօթն ձայնս աւագ օրհնութեանց»²³:

Ահա այս մեջբերումների ցուցակն ամփոփող Ամանունի հաղորդած տեղեկությունն է
Թահմիզյանի աղբյուրը: Ի՞նչ կարևոր եզրահանգումների է հասել Թահմիզյանը: Նա վե-
րագրել է Ստեփանոս Սյունեցու (Երկրորդի) ողջ վաստակը, այն է՝ Հարություն Ավագ օրհ-
նությունների ստեղծումը՝ 80 երգ (!) Ստեփանոս Սյունեցի Ա-ին: Հայտնի է, որ Ավագ օրհ-
նությունների ստեղծումը ազդարարում էր բյուզանդական հիմներգական կանոնի՝ որպես
VIII դ. առաջատար հիմներգական երաժշտաբանաստեղծական տեսակի մուտքը հայ շա-
րականերգություն: Տվյալ տեսակը ձևավորվել է VIII դարից ոչ շուտ, Ամդրեաս Կրետացու
և ապա՝ Կոզմա Մալումացու և Հովհաննես Դամասկացու ստեղծագործության մեջ: Բնա-

ղևմ, 1965, էջ 485:

¹⁵ Շ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXV-LXIX:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ LXIX-LXXIV:

¹⁷ Մայր ցուցակ հայերեն ձևագրաց Ս. Յակոբեանց վանքի, էջ 485:

¹⁸ Շ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXVI:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ LXVII:

²⁰ Նույն տեղում, էջ LXIX:

²¹ Նույն տեղում, էջ LXXI:

²² Նույն տեղում, էջ LXXIV:

²³ Նույն տեղում, էջ LXVIII:

կան է, որ գիտելիքները կատարելագործելու և ընդլայնելու նպատակով Կոստանդնուպոլիս մեկնած՝ Ստեփանոս Սյունեցին, հաղորդակից դառնալով բյուզանդական եկեղեցական երգաստեղծության ճորագույն ձեռքբերումներին, հայկական հիմներգական կանոնը ստեղծելիս որպես չափանմուշ օրինակ նկատի է ունեցել հենց Անդրեաս Կրետացու 10 երգից բաղկացած շարքը: Այսինքն՝ նույնիսկ զուտ մշակութաբանական կտրվածքով, կանոնը որպես երևույթ գոյություն չի ունեցել V դարում²⁴:

Դրա հետևանքով խեղաթյուրվել է իրական Ստեփանոս Սյունեցու երաժշտագիտական վաստակի խնդիրը: Թահմիզյանը նրան վերապահել է բավական համեստ մի դերակատարում՝ արդեն շրջանառության մեջ եղած շարականների վերակարգավորումը ըստ Ութձայնի (այդպես է նա մեկնաբանում Ստ. Օրբելյանի «կարգեաց շարեաց» արտահայտությունը), որոնք ի մի էին բերված, հավանաբար, Բարսեղ Ծոնի «Շոնընտիր» երգարանում և՛ «Մեկնութիւն քերականին» երկասիրության միջի՝ երաժշտությանը վերաբերող ասույթները: Նորարար բեղումն ստեղծագործողի, բարենորոգչի դերն ամբողջությամբ ընծայվել է V դ. եմթադրյալ Ստեփանոս Սյունեցուն²⁵:

Սակայն, ուշադիր քննելով Ամանուն խմբագրությունը, կարելի է եզրակացնել, որ Ստեփանոս Սյունեցի Առաջին և Երկրորդ Աշելով՝ ցուցակի հեղինակը, բացի VIII դ. Ստեփանոս Սյունեցուց, նկատի է ունեցել մյուս հիշատակվող շարականագիր Ստեփանոսին, Մոկացի կամ Ապարանցի եպիսկոպոսին, որն ապրել է X դ., և որի հեղինակած «Սրբութիւն սրբոց» անվանական ծայրակապով 983 թ. հորինված շարականը՝ Բյուզանդիայի Վասիլ կայսրի նվիրաբերած մի քանի ճշանավոր սրբությունների և Ապարանցի խաչի կապակցությամբ, շարականագիրների ցուցակի որոշ հեղինակների կողմից վերագրվել է Ստեփանոս Սյունեցուն՝ դարձնելով նրան Ավագ օրհնությունների և «Սրբութիւն սրբոց» շարականի հեղինակ (Մարգիս երեց), կամ «Ստեփանոս Սյունեցի երկրորդ»՝ զՍրբութիւն սրբոց խաչին, զոր ոմանք Ստեփանոսի Մոկաց եպիսկոպոսի տան, որ Ապարանցի ևս կոչի»²⁶ (Ամանուն խմբագրություն): Սակայն որոշ հայագետներ հստակորեն զանազանել են այդ երկու շարականագիրների հեղինակումները, ինչպես, օրինակ, հ. Ղ. Ալիշանը, որը Աշել է. «Սյունեցի եւ Մոկացի Ստեփանոսեանց»²⁷:

Այդ դեպքում, իրոք, ունենք Ստեփանոս անունով երկու ճշանավոր շարականագիր, բայց ոչ Սյունեցի մականունով: Պարզվում է, որ Ամանուն խմբագրության երկու Ստեփանոս շարականագիրների մասին վկայող հատվածները Թահմիզյանի կողմից սխալ են մեկնաբանվել, հավանաբար նաև Մ. Չամչյանի կարծիքի ազդեցության ներքո, որի համաձայն «Աւագ Օրհնութիւնները կրնան գրուած ըլլալ Ե. դարու Ստեփանոս Սյունեցիէն, եւ կանոնի վերածուած՝ Ը. դարու Ստ. Սյունեցիէն»²⁸: Իրականում խոսքն այստեղ ոչ թե V և VIII դդ. հեղինակների մասին է, այլ VIII և X դդ., այսինքն՝ Ստեփանոս Սյունեցի եպիսկո-

²⁴ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Շարական, հ. Ա, Առաջաբան, էջ XIII-XV, XVII-XIX:

²⁵ Տե՛ս նաև նույն խնդրին նվիրված ուշագրավ ու ծավալուն հետևյալ հոդվածը՝ Լ. Գ. Մարգարյան, Կարծեցյալ Սրբկոմոս Սյունեցի՝ շարականագիր V դարի, «ԼՇԳ», 1993, N 1, էջ 120-129:

²⁶ Տե՛ս Կ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXVIII:

²⁷ Տե՛ս Ղ. Ալիշան, Շնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ, 1873, էջ 82:

²⁸ Տե՛ս Մ. Չամչյան, Հայոց պատմութիւն, հ. Ա, Կ. Պոլիս, 1784, էջ 782:

պոսի և Ստեփանոս Ապարանցու՝ Մոկաց եպիսկոպոսի մասին: Ահա սրանք են, մեր կարծիքով, «Ստեփանոս Սյունեցի Առաջին» և «Ստեփանոս Սյունեցի Երկրորդ» շարականագիրների ներքո հասկացվող հեղինակները:

Ըստ Ղազար Զահկեցի վարդապետի վկայության, Ստեփանոս Սյունեցին «երգեաց գերգս շարականաց քաղցր եւ գեղեցիկ եղանակաւ եւ մեծ խորհրդով: ԶԾԱնդեան Քրիստոսի, եւ զՄկրտութեան, եւ Եկատրութեան ի Բեթանիա եւ յԵրուսաղէմ, եւ զՄեծի շաբաթոյ զՉարչարանացն, եւ զՅարութեան, եւ զՀամբարձմանն, եւ զՀոգւոյն Սրբոյ Գալղստեանն, եւ զԵկեղեցւոյ, եւ զԱսագ Օրհնութեան կարգք, բաց ի Վառէն, եւ այլ տօնից տէրուանականաց եւ սրբոց բազմաց, զոր մինչեւ ցայսօր պաշտի յԵկեղեցի Հայաստանեայց»²⁹: Ըստ էության, Ղազար Զահկեցին, քաջ գիտակցելով Ստեփանոս Սյունեցու դերը Շարակացի կարգավորման գործում, թվարկում է այն կանոնները, որոնք խմբագրել և հեղինակել է (մասնավորապես՝ Ավագ Օրհնությունները) Ստեփանոս Սյունեցին:

Հ. Գ. Ավետիքյանը «Բացատրութիւն շարականաց» մեծածավալ աշխատության մեջ, անդրադառնալով խնդրո առարկա հարցին, գրել է. «Յօրինող Աւագ Օրհնութեանցս ապի Ստեփաննոս Սիւնեցի, որ եկաց ի վերջ եօթներորդ դարուն, բաց ի Վառ ձայնէն՝ զոր ասէն արարեալ Ներսէսի Ծնորհալոյն. ըստ որում յիշէ զայս հետինս Կիրակոս պատմիչ: Բայց ըստ այս թերևս տարակոյս արկանիցէ այն, զի ի Մագիստրոսի թուղթս բերի բան երկրորդ տան իններորդ շարականին. «Որ յաթոնս քերովբէական բազմեցաւ ընդ Հօր», թեպետ մառն իբրև բան շարականի բերէ զայս»³⁰:

Հ. Ղ. Ալիշանը բազմիցս անդրադարձել է Ստեփանոս Սյունեցու երաժշտական վաստակին. «... Աւագ Օրհնութիւնքն բաւական էին ոչ միայն մտա միայնոյ ի փառս, եթէ և չէր այլ ինչ մնացեալ յերկոց մորին, այլ և համօրէն ազգի մորին՝ եթէ ջնջեալ բարձեալ էր բնաւ այլ դպրութիւն սորա (...) գոհար, որ արդ. և ի միջի դպրութեան մերոյ, մանաւանդ ի շարս սրբազան երգոց, գերազանցօրէն փայլէ և փայլեսցէ մինչեւ երգաբանեալն ի մմանէ, Յարուցեալն ի մեռելոց՝ յարուցցէ զմնջեցեալսն յուսով՝ յամմահութիւն»³¹: Իսկ «Ծնորհալի եւ պարագայ իւր» աշխատության մեջ այսպես է բնորոշել երգահանին. «Ը դարուն սկիզբը Ստեփանոս Սիւնեցին՝ իր գերազանց շարականօքն»³²:

Ի դեպ, Ստեփանոս Սյունեցի Ա-ի մասին չի հիշատակում ամենավատաբերի հեղինակներից մեկ Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյանը: Նրան հայտնի է ընդամենը մեկ՝ 735 թ. մահատակված Ստեփանոս Սյունեցի եպիսկոպոսը³³:

Գնել ծ. վրդ. Գալեմբյարյանը ևս Ավագ Օրհնությունները վերագրում է Ստեփանոս Սյունեցուն, որին և համարում է Օրհնության շարականի Հայ Եկեղեցու երգեցողության մեջ ներմուծած առաջին հեղինակը³⁴:

²⁹ Ղազար Զահկեցի, Գիրք որ կոչի Դրախտ ցանկայի, Կ. Պոլիս, 1764, էջ 625:

³⁰ Տնւ, Բացատրութիւն շարականաց, Վենետիկ, 1814, էջ 672:

³¹ Տնւ Ղ. Ալիշան, Միսական, Վենետիկ, 1890, էջ 128:

³² Տնւ Ղ. Ալիշան, Ծնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ, 1873, էջ 89:

³³ Տնւ Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյան, Ազգապատմութիւն, Կ. Ա, պրակ Բ, Քյուրթ, 1912, էջ 862-864:

³⁴ Տնւ «Տաճար», 1910, էջ 654-656:

չստացած բազում հարցեր կան, սակայն դրանք սույն հոդվածի նպատակից դուրս են՝ պահանջելով առանձին ուսումնասիրություն: Այսպես, օրինակ, ընթերցողը հավանաբար նկատեց, որ դեռևս միջնադարյան մատենագիրներն ամենուրեք նշել են, թե Ստեփանոս Սյունեցին հեղինակել է միայն յոթ ձայնեղանակների Ավագ Օրհնությունները, իսկ վառ ձայնին, այսինքն՝ Գ կողմին պատկանող շարականները հորինել է Ներսես Շնորհալին: Վառ ձայնի Ավագ Օրհնությունների ուսումնասիրության հարցով հատուկ զբաղվել է երաժշտագետ Լ. Հակոբյանը, որը տվյալ շարականների տաղաչափության քննության հիման վրա համոզեցուցիչ կերպով ապացուցել է, որ վերջիններս, իրոք, տարբերվում են իրենց տաղաչափական և բովանդակային առանձնահատկություններով և ստեղծվել են ավելի ուշ շրջանում⁴³:

⁴³ L. Hakobyan, The Versification of the Šarakan-hymns, "REArm", 24, 1993, pp. 118-119): Գուցն հենց ա՛յդ հանգամանքը նկատի ունեն Անանուն խմբագրության հեղինակը՝ գրելով «Սյունիանոս Սիւնեցի առաջինն, որ յաշակերպաց անրի Սրբոց Թարգմանչաց»՝ ցանկանալով նշել, որ Ավագ Օրհնությունները կերպելիս Սյր. Սյունեցին հավարարիմ է մնացել Սրբոց Թարգմանիչների առաջին խսրաշունչ և վսեմ կցորդների ընդհանուր ոգուն և ոճին՝ յուրովի հարստացնելով կցորդի ժանրը, այդպիսով դառնալով ոսկեդարյան շարականագիրների թողած ավանդույթների արժանի շարունակողը: